

Meno kraja	Krajská škola
1. Dolnopovažský	Mesto Nitra
2. Hornopovažský	„ Sv. Mikuláš
3. Banský	„ B. Bystrica
4. Toryský	„ Prešov
5. Rusínsko-slovanský	„ Mukačevo

§ 4.

Krajské školy alebo vysoké školy.

Pre zriadenie krajskej alebo ústrednej školy na Slovensku navrhujeme dve mestá, a to B. Bystricu alebo Nitru.⁴

Obidve majú mnohé prednosti pre seba, obidve sú biskupské sídla, obidve majú významné školy. B. Bystrica leží súčasne v strede Slovenska, má priemysel, obchod, mnohorakú komunikáciu na všetky strany, blahobyť a vzdelanie. Nitra leží viac pri Dunaji, má ľahké spojenie s Bratislavou a Viedňou, má v blízkosti viaceré významné rieky, Váh, Hron, Nitra, Žitavu atď.

26a

List Michala Cyrila Chrásteka dr. Andrejovi Radlinskému o postavení slovenčiny roku 1850.

List je v pozostalosti dr. A. Radlinského v AMS. Uverejnil Št. Drozd v Litteraria historica slovaca I—II, str. 223—233. Vynechávame posledné odstavce súkromného charakteru. Text sme čiastočne pravopisne upravili odstránením pravopisných nesprávností.

Autor v liste ostro kritizuje zavedenie tzv. staroslovenčiny dr. A. Radlinským a D. Lichardom na príkaz viedenskej vlády, ale nie bez ich podnetu. V tomto jazyku, ako známe, vydávala od roku 1850 viedenská vláda pre Slovákov svoj úradný časopis Slovenské noviny. Používanie tzv. staroslovenčiny vyvolalo na Slovensku medzi prívržencami štúrovského spisovného jazyka veľkú nevôľu a rozhorčenie, ktoré sa nemohli verejne nijako prejavíť pri nedostatku tlačového orgánu jeho prívržencov. Chrástek sa ostro postavil proti tzv. staroslovenčine a vyvracia dôvody uvádzané dr. A. Radlinským v niektorých jeho príspevkoch uverejnených v Slovenských novinách. Chrástek vytýka dr. Radlinskému najmä to, že nevedel zabrániť úsiliu viedenskej vlády pri nanútení tzv. staroslovenčiny, ktorá bola v podstate češtinou nesústavne a neorganicky premiešanou slovakiz-

⁴ Kollár má tu na mysli univerzitu.

mami. Chrástkov list vrhá veľmi ostré svetlo na celú záležitosť a bráni spisovnú slovenčinu zavedenú L. Štúrom.

Bratku drahocenný. Darmo už zo dňa na deň očakávajúc slubovaný mi v Koresových i Bizayho listoch, list Tvoj po trojmesačnom mlčaní mojom zase pero do ruky beriem.

Z predostatného listu p. Bizayho⁴ k bratrovi svojmu Hančokovi som vyrozumel, že ma Ty držíš za Agitatora medzi našimi mladými oproti Tvojim. — Že sú oproti Tebe naši mladíci na semeniskách pešťanskom, ostrihomskom, trnavskom, nitrianskom zároveň našiemu,² to viem, že bych ale ja bol agitátorom tohoto, to sa mylíš... Já som síce, — jako to i sám dávno vieš, oproti počínaniu Tvojemu, súc oproti presvedčený: avšak medzi našimi mladíci som za presvedčenia moje ani neagitoval, ba ani ešte len toho roku, výmuc semenisko pešťianske, do iného zo spomenutých nepísal. Čo sa ale pešťianskych klerikov týka, títo mi už viac rozhorčených oproti Tebe a krokom Tvojich listov písali, žiadajúc i moju v záležitosti tejto mienku sa vyzvedieť, ktorá je za slovenčinu na Slovensku oproti češtine.

Nepriležitým Ti myslím budem dlhším listom mojím a neprijemné Ti asi budú slová moje, avšak ani sa dlhosi neľakaj, ani mi za zlé nemaj. Lebo nemôžem sa zdržať, abych sa Ti už ráz o predmete tomto obšírnejšie nevyslovil a neosvedčil. Za to mám, že povážiš a nestrannne posúdiš hlasy moje úprimné, ktoré Ti tu nie nadúrený a rozhorčený, ale väčšmi rozžialený — absque ira et dio³ — priateľský, a jako povždy všetké, tak i teraz tieto dúverne prednášam; — a že neopovrhneš prosbu moju, keď Ťa o toto, a trpezlivosť a pozornosť prosím.

Jako som sa niekedy srdečne tešil, keď sa pred málo rokmi vystúpením vysokozašlúžilých a spanilozmýšľajúcich Rodákov našich slovenčina u nás všeobecnou stala, tak práve oproti ma veľmi zarmucujú a znepokojujú teraz námery a namáhania Tvoje, a vel. p. Collegu Tvojho⁴ vypúdením zo Slovenska slovenčiny(!), češtinu nám vnútiť chcějúcich. Som vskutku ešte, — čo ja dobre viem, a úprimne vyznám, nedouk, a omnoho nižšej na poli tomto stojím, lež abych sa popustiť mohol do rozobierania a posudzovania kroku tohoto vlády a mužov o Národ zaslúžilých, avšak krok tento — dôverne sa, jako cítim, vysloviac, ja hovorím, krok tento žiadnym činom schvaľovať a za dobrý uznať nemôžem, majúc pred očima časy, potreby a okolnosti naše, nevzdelanosť ešte, nesvojskosť, neustálenosť slov. ľudu. Nech toho, kdo chce pováži, a potom nech súdi. A preto aj, ver mi, jako som už i vyšej spomenul, nevyslovne ma to rmúti, že práve tí, ktorí len nedávno ešte tak mužno bojovali za slovenčinu, v ktorých rukách je teraz jediný náš politický orgán slovenský, a tak ktorí sú jediní v týchto kritických časoch verejní zastavatelja Národu nášho, — že, hovorím, práve títo, zapomenúc na to, čo veru nemali zapomenúť, odhodlali sa ku kroku, ani neviem povedať akému... A čože aj mám na to povedať? —

Čo povie, kdokolvek to len pováži, nech je to cudzí, lebo našinec, priateľ lebo nepriateľ, že si literáti slovenskí majú dať alebo aspoň nechať od Ministerstva rozkázat, jakým nárečím majú písať?! A toto má potom celý Národ nasledovať?! Tak ďaleko

¹ Ide o Alexandra Bizayho, katolíckeho farára v Chrenovci a potom v Krupine, ktorý sporadicky prispieval do rôznych časopisov, vychádzajúcich v päťdesiatych rokoch na Slovensku.

² Totiž banskobystrickom.

³ To je bez hnevu a boha.

⁴ Ide o Daniela Licharda, redaktora Slovenských novín vo Viedni.

sme už teda došli, že nám netreba vlastnej rozvahy, — nie vlastnej Akadémie; — naša vláda, náš rozum, naša Akadémia, to je všetko jedno a jediné Ministerstvo vienskú, a či kto?! — Či už reč slov. spisovná nemá — nebude závisieť od seba samej — od svojho philologického vyvinovania — od spisovateľov slovenských — od všeobecnosti, ale od mienky dakolkých a od rozkazu ministerialného? Tej veru sme pochodili! To je teda tá naša čudná loyálnosť slovenská. Mne síce z mojej stránky by bolo zajedno, hoc ktoré z nárečí slov. prijať za spisovnú reč našu, ani proti jednému nikdy nikde bych nepozdvihol, Bože chráň! mladisté a daremné — jako jich tu nazývaš — hlasy moje, ale dobro ľudu mojho mi k Tvojmu kroku privoliť nedovolí. Nech sa každá vetva ľudnatého Slavianstva, každý kmen veľikého Národu nášho v svojom vzdelá, a pri tom pospiechajme všetci k jednému tomu istému určenému nám od Boha Narodov cieľu. Vzdelávajúc sa celá rodina slavianska v svojom vlastnom nech prijme jedno nárečia za obecné celému Slavianstvu, k čomu bych i já myslel podľa mojho chatrného zdánia, ruské za najlepšie, za najprimeranejšie. K čomu sa pri svojom vzdelávajme všetci, a budeme mať, čo je nám veru potreba, i našu vlastnú každý, i jednu všeobecnú reč a literatúru všetci. Táto bola dosiaľ, od dávna, a je i teraz moja mienka, a bude, kým sa o protivnej jako lepšej nepresvedčím, alebo kým, a v ňom sa väčšina pohľadárov a spisovateľov našich neuznesie, ku ktorej sa, skloniac poslušnú hlavu svoju s ochotnosťou tou najväčšou a radosťou tou najsrdečnejšou zaraz pripojím! — a preto som aj s najväčšou radosťou prijal návrh Südslavische Zeitungu⁵ i v 71. č. Ostdeutsche Postu⁶ zdeleny strany jednej všeobecnej spisovnej reči medzi všemi Slovany, — a to síce prijatím za takú reči ruskej — jakožto ktorý sa s dávnou mienkou mojou zrovnáva, a jaký som já tiež, a to už dávno ešte pred rokom chcel v Jordánových Listoch⁷ zdeliť, a len neprijemné okolnosti a chatrnosť moja mňa, to urobíť, prekazili.

Ale dovoľ mi už bližšej pristúpiť ku kroku Tvojmu! — Tú v 1. čísle Slovenských novin⁸ spomenutú „nedúslednosť v presvedčení“ jako bys mi bol Brat môj drahý z mojich úst vyňal, a túžebne som očakával v druhom čísle⁹ sľúbené vyvrátenia žaloby tejto veru i z mojej stránky slovutnej Redakcii nedhodenej, ale prednesené tam dôvody, aspoň mojmu očakávaniu zadosť neurobili, a Teba od nedúslednosti predo mňou celkom neočistili. Teba hovorím, ktorý si niekedy tak horlil za slovenčinu, a to síce za štúrovčinu, že si chcel v nej Tvoje Poklady¹⁰ vydávať, — áno i moju Mluvnicu s latinskou osnovou si hotovil,¹¹ ktorou si chcel, nie len našich starých pánov latinákov slovensky naučiť, ale zvlášte niektorých vtedy ešte nepokojných bernolákistov k štúrovčine priviesť, chtiac jim v nej dokázať, že štúrovčina je pravá slovenčina a že — príbuzný Tvoj — Bernolák¹² vystavil mostek k prechodu k nej. O rozpamätaj sa len, prosím Ťa, na tie časy a rozpamätaj sa menovite na Sednicu Tatrínsku r. 1847 v Čachticách držanú!!...¹³ Ba keď si na toto pomyslím ani len nechcem, ani nemôžem veriť, že by kedy tomu tak bolo bývalo, alebo to mohlo byť, čo je v skutku teraz... O úprimnosti

⁵ Südslavische Zeitung.

⁶ Ostdeutsche Post.

⁷ Jordanove Listy.

⁸ Ide o Radlinského článok *Staroslovenčina*.

⁹ Ide o článok uverejnený pod nadpisom *Spojenými silami*.

¹⁰ *Poklady kazateľského rečníctva*.

¹¹ Nevyšla.

¹² Narážka na to, že i Radlinský pochádzal z Oravy.

¹³ Ide o zasadnutie, na ktorom bolo uskutočnené zjednotenie Slovákov v prospech spisovnej slovenčiny štúrovej.

Tvojej ku mne a rodu nášmu pochybovať nesmiem, pochopiť to však nijako nemôžem, že bys Ty jako taký nebol vždy veril, že by za touto cestou na Slovensku vlastná literatúra utvoril mohla. — V spomenutom čísle udáva Redakcia príčinu premeny náhľadov svojich, najnovšie premeny Uhorska, že vraj je národ náš ústavou ríšskou za rovnoprávny s maďarským vyhlásený, a že sa v reči slov. odo všetkých právomocností oznámenia vydávajú.¹⁴ Ale či i pri týchto premenách nemohli niekdajšie nahlady pp. redaktorov ostať nepremenné? — či i pri týchto premenách nemohla obstať slovenčina na svojom spisobnom mieste? — či ona niet na to súca, aby sa v nej slov. Programy vydávali, čili ohlasy? v nejžto také i hrúzovláda košutovská i cis. dvor až po najnovšie časy vydával, a ľud náš im tak rozumel, jako asi nikdy, iným pred tým mu v češtine vydávaným. — Tomu, aby sa pri podávaní úradných oznamov rovnoprávnosť v reči a pravopisu držala, mohlo sa iným spôsobom pomôcť a nebolo treba, nemusela sa čeština prijať! — Alebo či už teraz pre urovnoprávneného Slováka prinízko je slovenčina, a treba je češtiny? alebo sa máme za ňu hanbiť? — Ríšska ústava bola 4. Marca vlni vydaná, a pretože táto tak značná pre nás premena neurobila hnedky tú značnú premenu v Tvojich a p. Licharda náhľadov? — P. Lichard po čase už tomto započal vydávať Slovenský Pozorník¹⁵ a neskorej s Tebou Slov. noviny, a čože ste hnedky cítiac v sebe premenu túto podľa jej žiadosti nepokračovali?

Teda dlä Vás už slovenčina úlohu svoju vykonala? ó nevykonala ešte dlä nás, čo jú aj z jakéhokoľvek stanoviska považujem, majúc — jako som už ráz spomenul pred očima časy, potreby a okolnosti naše, nevzdelanosť, neustálenosť, neudomácnenosť slov. ľudu. Ó a keďby ste len do povahy vzali školy a mládež našu! Ba keďby dosiaľ nebola bývala pozdvižená slovenčina na stupeň literárny, chtiac odteraz slov. mládež našu národne vzdeláť, v svojom vyučovať, slovom naše školy mať, museli by sme ju teraz — teraz by sme ju, stá a stá rokov zakliatu, museli odklíňať a na trón česti literárnej pozdvižiť. Dobre sa to dá v sebe so sebou a pri stolíku mudrovať, ale v živote sa to ináče deje. Ja síce nemám veľikú skúsenosť, ale slová moje tvrdí, a dosvedčuje skúsenosť iných. Len nech sa uvedie čeština do našich škôl a uvidí každý, čo to bude mať za výsledok. Náš Róžahedi¹⁶ má v škole svojej čirých podľa štúrovčiny od roku od rodu hovoriacich Slovákov, v nej, a nie v češtine jich učí, a keďby si vedel s jakými ťažkosťami je to či z jeho, či zo strany žiakov spojené? Ba by si ani neveril. Už teraz síce najhrubšie lady prelámal, a ide o to, ale nech by len chcel odteraz slovenčinu premeniť v češtinu, a v tejto prednášať, daremná by bola všetká tá doterajšia práca jeho. Tým menej by bol niečo vykonal, keďby bol hnedky s češtinou započal. — A potom veť sme my ešte ani politicky nie na našej nohe, nie pri, a na vlastnom, nevediac ani čo bude ešte s naším Slovenskom? — Pripojímeli sa k Čechom a Morave vzdelajúc sa v svojom — dobre! — podrobíme sa češtine, budemeli ale osobitná samostatná korunná zem, alebo spojení i naďalej a Maďari nechceme, nesmieme sa spustiť slovenčiny . . . Ani preto i v terajších okolnosťach našich sa jej pridržiac *neni sme zradcovia Národa nášho*, áno i nám, a to budte ujistení, a môžete byť, jako je každý kdo-

¹⁴ Naráža sa tu na článok A. Radlinského *Budme svorní*, uverejnený v Slovenských novinách roku 1850, č. 2.

¹⁵ Lichard vydával tento časopis v apríli 1849 v Skalici, ale zastavil jeho vydávanie, keď bol pozvaný do Viedne redigovať Slovenské noviny. Slovenský pozorník bol redigovaný v štúrovskej slovenčine, preto narážka Chrástková v tomto smere.

¹⁶ Myslí sa tu na riaditeľa nižšieho gymnázia M. J. Růžičku, ktorého vymenovalo bachovsko-thunovské ministerstvo školstva a kultu do Banskej Bystrice, keď sa táto škola po prestávke revolučných rokov obnovila.

koľvek nás bližšej pozná, i nám, a to ešte jako, *na srdci leží rozkvit a blaho Národu nášho, a provedenia rovnoprávnosti i vo verejnom živote*. Blaho a budúcnosť Národu mojho slovenského bola povždy od samoprvého sebäpoznania a zmýšľania mojho národného jeden z najsrdečnejších, najobľúbenejších predmetov, jedna z najväčších starostí, ona je myšlienkou mojhou každodennou a nechybí ani z modlitieb mojich, v nichžto neprestávam k Najvyššiemu vzdychať za šťastnú budúcnosť Slovenska. A preto aj každá zmena v živote našom národnom, každý i ten najmenší pohyb slovenský veľmi ma zaujíma zvlášte, na mňa účinkuje. — Jediná moja radosť a všetek zármutek a žiaľ závisí od stavu záležitostí slovenských!! Prečo aj jako povždy, tak najme od niektorých časov veľmi som tesklivý a starostlivý nad budúcnosťou našou, či politickou či literárnou rmútiac sa i nad predošlým, i nad prítomným, i nad budúcim našim stavom, keď vidím jak sklamaní sme Slováci v nedávnych ešte len nádejách našich, — keď vidíme jako Maďaróni a Nemci tieto naporád na Slovensku zaujímajú?! — jako na miesto slovenčiny zase maďarčinu a zvlášte nemčinu natiskajú?! — Keď patríam na odplatu junáckych našich dobrovolníkov, a!... iné tisícere krivdy a nepravdy nad úbohým Národom mojím, zo dňa na deň sprevádzané... Či však tým, že pri odpore našom proti staroslovenčine — súc za slovenčinu, horlíme predca za blaho Národa, či sme hovorím tým — *nemúdri horlivci* — či je naša stížnosť len sen, lež — či sú *žiadosti naše národné*, len satyra a nevďaky? (jako Ty to v č. 16 Slovenských novin hovoríš) o tom,¹⁷ myslím, že nestranný súd niekedy vynesie budúcnosť a lepší, nežli stranná, nevďačná a predsudkami zaujatá prítomnosť.

S nie menšou dychtivosťou jako pozornosťou som čítal Bratku môj drahý! články Tvoje za staroslovenčinu, ale dôverne Ti vyznám, neboli ma v stave presvedčiť. Áno nejedné dôvody v nich, a zvlášte niektoré výpovedi sa mi celkom neľúbili, ba skormútili ma väčšmi len, rozhorčili, a nad vecou našou rozžialili. Veru som neočakával, nebol bych myslel, že sa tak zabudneš, že budeš tak intolerantný proti, s Tebou jednako nezmysľajúcimi. Zdržať si sa mal odo všetkého naruživého vystúpenia, odo všetkých osoblivých a veru nechválitebných výpovedí. Naše hlasy sú babské kriky (ďakujeme za compliment!) — spomínaš tiež jakési čarbaniny atď. A na čo to bolo do krátkozrakých, do hanebných sobecov, do nepriateľov, ba do zradcov nám nadávať? Či si tým niečo pôsobil, áno len a to mnoho pokazil. Takýmto spôsobom sa protivná mienka v ničom nedá získať. — Ba už až k nezneseniu boli tie hrubé výrazy a osoblivosti. Áno, už som sa nazdával, a obával, že dáš von vytiahnuť dereš, nás verejne naň poporiadku od prvého až k ostatnému poprestierať, a alá p. Launer¹⁸ popod kolená nám dávať, aby sme ocítili!!! — Pravopis Tvoj som ešte nečítal, ba ani ho nevidel, od tých však, ktorí ho už v rukách majú, čujem, že si i v tomto, v predmluve totižto k nemu jakosi ostro vystúpil, čo vraj protivnej mienky Slovákov ešte väčšmi rozhorčuje.¹⁹ Nemám úmysel tuná Tvoje dôvody za staroslovenčinu pretriasať, vypracovať, nie do nejakého philologického boju sa s Tebou pustiť, dovoľže sa mi však tuná trochu pobaviť a poznamenania moje na Tvoje dôvody pridať, aspoň na niektoré. — Predovšetkým iným podľa charného zdania mojho reč v Novinách Slovenských teraz užívaná, a v ktorej Ty i Mluvniče vydávaš, nemá byť zvaná staroslovenčinou, to je väčšmi čeština. Staro-

¹⁷ Ide o Radlinského článok *Každá jiná, jako staroslovenská literatúra na Slovensku je vže babylonská* uverejnený v Slovenských novinách, roč. 1850, č. 16.

¹⁸ Narážka na spis Štefana Launera *Povaha Slovanstva se zvláštním zřetelem na spisovni řeč Čechů, Moravanů a Slováků* vydaný v Lipsku roku 1847 v bojoch o spisovnú slovenčinu, v ktorom Launer zastával maďarónske, protištúrovské stanovisko.

¹⁹ Radlinský v predmluve k svojmu *Pravopisu* vydanému roku 1850.

slovenčina, jako to už sám význam ukazuje, je stará reč Slovákov, reč života, slov. reč Tatier. Táto je pravá a stará slovenčina. — Netreba mi to myslím dokazovať, dokázali to Šaffarik, Štúr, Hodža atď. v spisách svojich a vec je patrná. Hovoríš i Ty v článkoch Tvojich, i v tom ministeriálnom rozkaze, čili výkaze, alebo jako ho mám menovať? — sa hovorí, že tá Tvoja staroslovenčina (v č. 15, 1) je reč, v ktorej sa predkovia naši zhovárali, neviem kedy a kde? — Za časov ale našich prejdime celé Slovensko, nikdo, ešte ani len naši Belohorci²⁰ sa v nej nezhovárajú. — že vraj ona je reč, ktorú Slováci najlepšej rozumejú. Áno, rozumejú, ale nie najlepšej, a to ešte kto, a koľkí, vzdelanejších tu narátaj, ale maj pred očima ľud. — lepšie od nej rozumeli a rozumejú všade a každý štúrovčinu a bernoláčinu, a myslím, ešte lepšej hattalčinu. K odúvodneniu Tvojich slov sa odvolávaš na modlitby a spevy ľudu nášho, uvádzaš tieto, a pýtaš sa, či vari jich — trebas i s českými koncovkami nevybavujú. Já som sa sám nikdy tak nemodlil, a spýtal som sa o to i druhých. Áno, jeden Skalicičan tvrdil, že ani v Skalici v tomto polmoravskom meste, kde z polovice po česky hovoria, predsa sa nemodlia na *nebesích*, ale na *nebesách* atď. Čo sa ale do rozumenia týká, ej veru tisíceři sa nachodia, ktorí tie české modlitby a piesne — celkom — nerozumejú. Ja som tiež vždy slýchaval jedného starca spievaval „*Ó výtej zavýtej predrahé tělo, jenž jsi za nás na kříži pnělo!*“ jednúc som sa ho spýtal: čo to má znamenať, a bože môj dobrý, z odpovede zbadal som, že starcovi tomuto okrem tela a krížu ostatné slová sú skoro všetké nezrozumiteľné. Od istého p. učiteľa som zase počul, že keď sa jednúc istú starú dievku Verím v Boha sa modliacu spytoval, či rozumie, čo je to „*i pohřben jest*“ — odpovedala mu, čo bys ani pravda neveril, že to znamená „že hrb dostal“ atď. A koľko bych Ti mohol podobných príkladov predniesť. — Hovoríš ďalej, že v staroslovenčine predkovia naši „nie len smluvy, poručenstvá a iné listiny skladali, ale ju aj v Cirkvách pri hlásaní slova Božieho, v modlitbách, v nábožných spevoch atd. užívali.“ Čo do predošlých ja som viac listín vlastnými očima videl a čítal, nehovorím od časov Bernolákových, — lebo tie, odtedy písané sú už v bernoláčine, už v štúrovčine, už v češtine; — ale z časov predbernolákových, nie v češtine, ale v slovenčine, pravda ale pravopisne písaných. I v jágerskom, či kapitulskom, či v stoličnom Archívume sa viacej takýchto nachodí, z ktorých som i ja viacej roku 1845-ho — z prvých rokov XVII-ho stoločia pošlých, spolu i s priateľom mojím p. J. Kuklenikom²¹ do maďarčiny preložil. Ale čo sú aj česká, ku pri „in Codice Badinensi“ zo XVI—XVII-ho stoločia, tamejší notár sa jich usiloval česky písať, avšak nechtiaci — jako Slovák hovorí — nechtiaci všade slovenčil. Čo sa toho týka, že by boli kedy na Slovensku v cirkvách našich česky kázali, to je nie aspoň zo strany katolíkov, nie hovorím pravdy podobné. V tomto sa kňazi naši všade držali vidiekomľuvy, čo aj dokazujú kázne z tých časov pozostalé. Ani ináče, keď nechceli bez prospechu kázať, to byť nemohlo. — Od časov medzitým Bernolákových kat. kázanie všade sa koná po Slovensku v bernoláčine . . . Keď prišol so začiatkom nášho stoločia do Prešova jeden bernolácky vzdelaný františkán za slov. kazateľa a držal prvú kázeň svoju, starý gr. Sirmay,²² súc na nej prítomný nevedel sa prenačudovať nad krásu reči jeho a vo vytrženosti svojej zvolal: „Šumnas, naša Šariščina, šumnejšia je však tá františkancina; — (tak menoval bernoláčinu) to musí byť Quintilian, čo zložil jej pravidlá, a ten františkán je druhý Cicero . . .“ Na krátce bernoláčina je od časov Bernoláka u nás katolíkov rečou cir-

²⁰ Myslí sa tu na obyvateľov pod belokarpatskou Javorinou.

²¹ Nepodarilo sa o ňom zistiť nič bližšieho.

²² A. Szirmay (1747—1812), slobodomyselný príslušník šarišskej šľachty, predseda súdnej tabule v Prešove za vlády Jozefa II.

kevnou, nie ináč, jako u evanjelikov bibličina. Tú ešte len ani Launer (v jeho „Povahe Slovanstva“) zatajiť nemohol. A preto nestojí to, aspoň nie čos v č. 15 povedal, že Bernolák reč svoju do cirkevného života uviesť nijako nemohol. Keď by sme pochodili na Slovensko, neviem koľko, a kde by sme našli kat. kňazov česky a nie buď podľa Štúra, buď podľa Bernoláka kajúcich. I Evanjelia české len na málo miestach sú k spatrenú. Aspoň kde som já bol všade majú Evanjelia Palkovičové. Spev je skoro všade slovenský. Modlitebných kníh nachodí sa, pravda, mnoho českých, ale kdo a čo tomu na príčina? I Slováci sami i okolnosti jejich; avšak i so slov. modlit. knihami od Mésároša, Habela a Knappa²³ vydanými plné sú celé stolice. — Hovoríš konečne, že v staroslovenčine naši predkovia spisy skladali, vydávali, čítali. Evanjelici ano, nie však i katolíci. Viem já to, jako který sa už celé 4 roky s dejinami reči a literatúry slov. zaobieram, a skoro každý na Slovensku vyšlý slov. spis som už v ruke mal, že mnoho kat. spisov na Slovensku vyšlo v češtine pred Bernolákom, zvlášte do roku 1687-ho odkedy začali kat. spisovatelia naši nie len ř, au, atd. zo spisov svojich vytvárať, ale prijímali už v nich celkom slov. formy; ale i to viem, že zo spisov týchto nie je mnoho pôvodných, ale len z českých u nás sú prelačené, zvlášte sa toto vzťahuje na piesne, modlitebné, a iné nábožné knihy. — Slovom nie len domáce, a súkromného života, ale i verejnosti sa týkajúce, — nie len menšie a drobnejšie, jako sú: jednotlivé kázne, piesne, obligácie, testamenta, Contracti, atď., ale i väčšie spisy a celé diela, a to nie len v rukopisoch sa nachodiace, lež i vytlačené, keď nazreme vidíme, že okrem niektorých, kterých je však počet veľmi malý — podľa češtiny tedajšej písavších, a ktorí tiež nie bezchybne, a dobre česky písali, ostatné slovenské všetko, čo len od katolíkov pochodí, pred Bernolákom žijúcich, písané je bez istej gramatiky, a pravopisu. V jednom tom istom spisu — čo je jak malý, najde človek všelijaké formy, ba i na tom istom liste, čili strane, áno často i v tom istom riadku 2 aj 3 rozličné formy. Obyčajne tak písali, jako jim prišlo, jako kdo vedel! Mnohí síce chceli češtit, ale však i pritom väčšmi užívali formy slov. jako české. Slovenské rubriky — pri vysluhovaní sviatosti krstu a stavu manželského potrebné — Ritualu ostrihomskeho kardinála kniežaťa Kristiana Augusta znovu vytlačeného, sú malý vzor tohoto, nepotrebujeme k presvedčeniu sa o tomto ani inšie prečítať ako toto; a priam takto je to v každom skoro spisu. Ostatne keď sa chceš presvedčiť o tom jako slovenčili katolíci pred Bernolákom žijúci v spisoch svojich, prečítaj Pohľady Hurbanove a nazri Rešetkovu slov. sbierku.²⁴ Slováci čítavali české knihy. Áno, lebo slov. veľa nemali; neviem ale koľko slovenských bych našiel na Morave a v Čechách?! — Hovoríš, že staroslovenčina je reč „až hen od samých našich Apoštolov od sv. Cyrila a Methoda zdedičené a od nich posvätené. To som ešte neočul. To by asi ešte ani len ten neústupný a tvrdohlavý Čech nepovedal!! — Dobre hovoríš, že Bernolák videl, že staroslovenčina kmen slovenský do nečinnosti uvádza a preto vyzdvihol na Slovensku slovenčinu za reč spisovnú; ale on nemal cieľ týmto hádky literárne povzbudiť, lež kriesiť ducha a život slov: čo aj dokázal. Od časov Bernolákových život slovenský jednostajne sa kriesil a zmáhal: so slovenčinou na Slovensku, až pokým ho Štúr celkom neskriesil. So slovenčinou bol a je u nás spojený život, s češtinou ale, čili staroslovenčinou smrť. A tak bude asi — dal by Boh aby

²³ Ide o bernolákovských cirkevných spisovateľov: A. Mészároša (1741–1812), kanonika v Nitre, Fr. Habela (1760–1846), dulmenského biskupa a prepošta v Nitre a A. Knappa (1786–1848), farára v Dolnej Krupej.

²⁴ Myslí sa tu na zbierku starých tlačí a rukopisov, ktoré Rešetka nazhromaždil a napokon odkázal Matici slovenskej.

nebolo — i napozatým. Mohli nám Česi tisíce spisov českých napísať, mohol kto a jako chcel básniť po česky, keď nevystúpä géniovia slovenskí Bernolák, Fándly, Mesároš, Kubáni, Hábel, Hollý, Štúr, Hurban, Hodža a stá iných so slovenčinou; nikdy sa nevzbudia z tisícročého sna svojho Slováci. Či je nie tomu tak? Z toho sa dá dôsledne zavierať, čo je pre Slováka? — A keď by nie pre inšie, už za to zaiste zasluhuje, vydobudla si naša slovenčina právo povýšenia svojho za reč spisovnú na Slovensku, že ono toto — čo čeština nemohla, ani nikdy by urobiť, že ona Slovensko kriesila. Spomenuls v článku Tvojom, že väčšina katolíkov bola na stránku Bernolákovu, ostatní ale že boli s Bajzom na staroslovenčinu. Mýliš sa! Bajza bol síce oproti bernoláčine, avšak tiež nie za češtinu, ale mal svoj zvláštny pravopis. — pri tom nebol tvrdohlavý a neústupný, ale človek dobrých princípov (viď jeho Predmluvu k jeho príkladom ze sv. Písma r. 1820).²⁵ Medzitým žiaden ho ani z katolíkov nenasledoval, čo i z toho vidno, že žiaden spis podľa neho nevyšiel; nie všetci katolíci úhrnkom nasledovali Bernoláka!! Vystúpením Štúrovým, pravdaže, nastali boje literárne, ale tých málo Čechistov a bernolákistov už z roku 1847 celkom utíchlo, keď sa celé Slovensko ohlásilo oproti nim a zaujalo za slovenčinu podľa Štúra vystavenú, ktorá sa len mala a nie podľa záhladov Epigenesa a Hattálovej Mluvnice vyvinúť.²⁶ To je známe celému Svetu! — O vystavenom Tebou, to je podľa Mluvnice Hattálovej pravopisu hovoríš, že sa v ňom tri ostatné sosoustredňujú, preto teda — keď je vec tak, prečo tento nasleduješ?. Odpusti Bratku, ale článok v č. 16 a článok v č. 1 a iných má jakúsi tajnú protimlúvu a mnoho očí bijúcich buď historických, buď philologických chýb. Tak medzi iným Štúrove formy ráz menuješ „staré vyžilé“ a zase „novotárske“. No! Které je už pravda? To neznamená demonštrovať argumentis decisivis.^{26a} ale demonštrovať semper ad hominem. — Potom pri staroslovenčine skvitala naša literatúra, a zase: Češi čítali naše spisy bars veľmi málo od Slovákov pochodilo. — Ďalej pri staroslovenčine skvitala naša literatúra, a: Bernolák ju roztrhal. Který že to múdry začne dačo horšieho, keď sa mu pri lepšom dobre vedie?! keď by sme nemali viacej dôkazov proti češtine, máme i ten, že ju toľkí horliví a rozumní mužovia naši, ktorí znali i ráz češtiny svojej slovenčiny, že nedostatečnú priam tým uznali, že sa tejto prichytili. Nasledovne, já neviem o jakom kvete literatúry Ty tu spomínaš a to číte v tých časoch. Že bernoláčina vtedy celkom neprerazila, to mohla prijať anielčina, ani tá by nebola viacej na ten čas vykonala! — V č. 19. udávaš skutok Krajčíkov jako důvod auctority za staroslovenčinu. Toto nie dostatečný důvod auctority.²⁷ — A keďby aj bol, ó prečo už ráz nemôžeme i o iných auctoritách za staroslovenčinu čítať, ktoré by sme a držíme za také. Škoda, že sa za ňu neohlási viac auctority. Škoda, že nie spisovatelia, ale pohlavári naši! — Ale píšeš mi v cedulke, ktorú som pred mesiacom od p. Zechentera obsiahol nasledovne: Darmo hlas Tvoj pozdvihuješ proti staroslovenčine. Táto je už všeobecne prijatá atd. Jako si toto mám vykladať? veru neznám; keď zo dňa na deň skusujem a dozviem sa o protivnom. Či čo to má znamenať?, že sa tí toľkí a tak znamenití niekedy dopisovatelia Štúrových Novín v Novinách Tvojich neohlasujú? Že Štúr, Hurban, Hodža a iní pohlavári naši oproti staroslovenčine všade sa osvedčujú? — že sa oproti nej osvedčili dopisovatelia Palárikovi — že p. Klempa o staroslovenčine ani počut nechcejúci, má

²⁵ Ide o *Príklady* vydané v dvoch zväzkoch roku 1820.

²⁶ Totiž *Grammatica linguae slovenicae*, vydanej roku 1850.

^{26a} Rozumej demonštrovať rozhodujúcimi dôkazmi, ale demonštrovať vždy presvedčivo.

²⁷ Ide o opáta a nitrianskeho kanonika J. Krajčíka, ktorý darom 100 zl. mal podporiť vydanie Radlinského mluvnice.

pri 13.000 pradplatiteľov, nepočetných spolu dopisovateľov, ktorí o češtine nič znať nechcejú.²⁸ — že šuhajci naši na toľkých semeniskách úhrnkou sú proti Tebe a kroku Tvojmu rozhorčení? atď. Či sú toto nie patrné dôvody oproti všeobecnosti staroslovenčiny? Pováž toto a posúď! — Pravda ešte sa verejne z tejto strany oproti Tebe nevyšťúpilo, ale však bys videl, čo by sa robilo, keď by boli iné okolnosti a žeby naša stránka mala svoj orgán. Vám je dobre, Vy máte orgán a iné všetky prostriedky v rukách užívate jich, my ale dosiaľ nič a preto ani sa ozvať nemôžeme a nemáme kde.

Ale keď aj slovenčinu našu samú v sebe povážime ja neznám, čo by mohlo byť na príčine, pre ktorú by sme ju mali zanechať, či pre jej krásu a plnosť? a prijať češtinu pre jej zručnosť tvárnosť, prijať to české ustavičné íkání, na ktoré sa sám Kollár v spisách svojich sťažuje — to nenávidené ř — len daj Slovákov, aby Ti povedal „preletely přepelice přes plot“ atď., atď. Či asi preto, aby sme si Čechov získali? To je márný klam. Já chcem upozorniť na to, že spisovatelia a časopisci českí, ináč výborní mužovia, od toho času, čo sa Slováci svojho prichytili nielenže nič zo svojho popustiť nechcejú, ba niektorí ešte predtým *ou* v spisách svojich užívajúci, potom i toto odhodili, a teraz *au* používajú. Alebo ukážte mi len jeden skutok českej dobrosrdečnosti a bratskosti literárnej oproti Slovákom. Každý svoje drží. Oni majú svoje formy za tak dobré, že jich kvôli staroslovenčine Tvojej nepopustia, rovno tak ako za časov štúrovčiny. A naposledy povedia, keď ste vedeli — na Vašu ujmu — toľko upustiť, upustíte ešte ostatné a smé jedno a výjde to na samú češtinu. — A potom Česi chcú pre oboplné dobro, by sme my prijali staroslovenčinu: nech sú oni tak veľkodušní a nech príjmu staročestinu, tým by sa podobne pomohlo. Pravdať ale kde o Čechoch reč, tam platí nove a kde o nás tam platí staré. Česi, keď príjmu staročestinu, príjmu dačo lepšieho, než majú teraz, určitejšie formy, jadrnejšie hlasy. My ale prijatím staroslovenčiny stratíme oboje. — Získať ale by sme Čechov mohli iba prijatím celkovej češtiny, hovorím získať tak, že by sme mali jednu literatúru s nimi, a oni by knihy naše odoberali. Já som v Česku ešte síce nebol, mal som však šťastia sa už oboznámiť s mnohými Česi a pri tom mám to i z úst týchto, i z iných, ktorí znajú Česko, jak veľmi jesto od vekov navyklý Čech na Prahu, čo stredisko hľadeť a jak tratiť cenu pred Čechom všetko, čo nieto pražského, — pri tom aj v staroslovenčine sa budú užívať dľa osvedčenia Redakcie slová neznáme, jako takých už viacej v Novinách jesto, tieto budú teda predca Čechovi nezrozumiteľné: a tieto dve príčiny istotné urobia našu literatúru u Čecha tak neužitečnú jako bola i dosiaľ. Aspoň na čas, a po časy to by bez toho i pri štúrovčine, čili hattalčine ináč bolo vyzieralo. Istý priateľ môj mi zdelil, ktorý sa za dlhší čas v Česku bavil, že prejde človek pol Česka a nenajde ani len jediného výtisku slov nejakého ináč dosti znameňitého diela, ba čo viac, že ani z mena neznajú knihy naše ináč dosti literárni mužovia českí. A pri tejto a takéjto vzájemnosti môžeme my prijať čo chceme, mnoho nezískame. Vúbec i z vlastnej i z iných skúseností znám jako sa ľúbi Čechom reč slovenská, oni si nevedia nachváliť naše feminina na a jako duša atď. a žeby ľud nebol proti nej keďby ľudia à la Havlíček neboli kráčali v každom čísle skoro proti nej. Čo ale do literátov! nechcem tu iné spomenúť, len predmluvu Hattalovu k jednému z novějších vydání Královédvorského Rukopisu,²⁹ kde medzi inými našimu formami užíva k. p. genit. plur. na -ov a nie na ú atď. A prečo? Odpovedano je mi, že to poklad všeslovanský, a že je pre lepšie zrozumenia písaná predmluva vo formách všeobecnejších.

²⁸ Simon Klempa bol vydavateľom Katolíckych novín, ktoré vychádzali od roku 1849.

²⁹ Hattala sa zaoberal Rukopismi, ale napokon súborne ich nevydal a nenapísal ani slúbenú súbornú štúdiu o nich.

Čo kto potrebuje lepšieho dôvodu? My bývame v stredu Slovanstva, reč naša nás všetkým spolukmenovcom našim zrozumiteľným činí, či my teda smieme bez viny od reči takejto odstúpiť? Ja pochybujem.

Ostatne vec na mne nezáleží; ja nemám ešte vo verejnosti, a to v toľkej otázke hlasu, nebudem mať ani viny v prehry len bolesť! . . . Čo väčšina za dobré uzná a závažnosťou svojou čo také podporovať bude, proti tomu darmo sa šklebí malatný hlas jednotlivcov. Budeli teda väčšina za staroslovenčinu, zvíťazili títo? pravdaže i ja budem tak písať, — i ja sa k nej, jako som vyšej spomenul, prichytím; avšak presvedčenia moje ich o lepšom presvedčení zmením. A preto aj Mluvnicu Tvoju s onou od Hattaly jaknáhle jich k rukám dostanem, porovnať nepremeškám! Mne je práca k blahu Národa — jako každému horlivému Slovákovi vec hlavná, reč len pobočná, ale predca vec povahy hodná. — Koho je to povinnosť v terajších časoch pozdvihnúť hlas a nepozdvihuje ho, ponesie vinu!!!

Konečne uprimne vyznávam, že píšuc toto nemal som v úmysli nejaké asi pojednávania písať, ale len priateľský list, ani to tak dlhý, lež myšlienka jedna tvorila druhú, idea ideu, takže som už skoro ani ku koncu prísť nemohol; odpusti mi teda Bratku drahocenný, priateľsky ťa prosím, už som Ti bol ním dlžšej nepríležitým. Ja som sa Ti v ňom dúverne vyslovil a osvedčil, jako priateľ priateľovi svojmu a odteraz cítim sa byť pokojnejším. Viacej s Tebou o predmete tomto listovne rokovať nebudem. A trebas sa aj na teraz s Tebou v tomto nezrovnávam, neprestávaj ma ničmenej i naďalej priateľstvom a priazňou oblažovať, ktorý nepremenne i naďalej a navždy chcem ten istý naproti Tebe ostávať, jaký som dosiaľ býval. Uprimnosť, dúveru a náklonnosť moju naproti Tebe dosti si už mohol za tri roky i z listov i z osobného obcovania mojho s Tebou poznať. — Ja už — čo z mojej stránky budem vedieť vždy vážiť Tvoje priateľstvo a mne preukázané dobrodenia a usilovať sa budem vždy sa jich hodnejším a hodnejším stať!

S Bohom!

Tvoj

pravý priateľ a Čit.:
Michal Cyrill Chrástek v. r.